

Felle streken

Van Brenda Meuleman verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos *uitgevers*

Het verraad van Julia

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Brenda Meuleman

Felle streken

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 4085 7

© 2017 Brenda Meuleman

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagillustratie © zelfportret Anthony van Dyck, 1615.

Collectie Rubenshuis, Antwerpen. Foto: Michel Wuyts en Louis De Peuter

Foto auteur © Ruud Pos

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor Alex en David

I

Oktober 1620

Het is al laat in de middag als Antonie van Dyck de deur van zijn woning en atelier stevig achter zich dichttrekt. Dunne zonnestralen werpen de laatste schaduwen in de Antwerpse straten. Hij volgt de flauwe bocht in de weg waar het gras onvermoeibaar tussen de kasseien groeit en de huizen hun bekende tekenen van verval vertonen: scheurtjes in de muren, barsten in de ruiten en hier en daar een scheve deur. Normaal gesproken irriteren de imperfecties hem en ziet hij de kleinste gebreken die erbij gekomen zijn, maar vandaag interesseert het hem niet. Zijn blik is gericht op een punt in de verte.

De frisse oktoberwind waait dwars door zijn strak geknoopte wambuis en hemd heen. Hij is vergeten een overjas aan te trekken. Het geeft niet, hij wil de kilte tot in zijn botten voelen. Hij wrijft opgedroogde verf tussen zijn duim en wijsvinger, tot die is verkorreld en de huid ruw

voelt. De hele dag heeft hij gewerkt, zonder onderbrekingen door leerlingen of opdrachtgevers; hartstochtelijk, fel. In de stilte van het atelier en te midden van de vertrouwde geuren van verf en terpentijn lijkt het soms alsof de schilderen, alle in verschillende stadia van het proces, hem roepen en smeken om voorrang.

Vaak genoeg schildert hij tot ver na middernacht met zijn snelle penseelvoering, zonder besef van tijd. Met elke nieuwe laag en elk detail moet er iets toegevoegd zijn, zowel aan het werk zelf als aan zijn kundigheid. Elk stuk moet beter zijn dan het vorige. Tevredenheid is van de duivel, dus gaat hij eindeloos door. Alles moet echt lijken, een door hem gestileerde werkelijkheid. Hij blijft kleuren mengen en aanbrenge totdat het materiaal van een jurk schitterend is, een gezichtshuid doorschijnend. De blik van de geportretteerde moet door de beschouwer heen kunnen dringen en iets prijsgeven van een ziel, een ziel die niet altijd mooi is.

Vanaf het moment dat hij een krijstift kon vasthouden heeft Antonie geprobeerd het borduurwerk van zijn moeder na te bootsen. Urenlang bracht hij door in een door hem gecreëerde wereld. Stilletjes nestelde hij zich met tekeningerei in een hoekje en bleef net zo lang schetsen tot zijn moeder hem vond. Zij boog zich dan over zijn tekening en keek met rode konen van hem naar de beeltenis en weer terug.

Zijn moeder. Ze was altijd gekleed alsof ze elk moment bezoek verwachtte en had haar dat als een dik tapijt over haar breekbare rug viel. Ze was de trots van zijn vader en niet alleen omdat ze knap was en uit een gegoede familie kwam. In de wijde omtrek was ze befaamd om dat borduurwerk van haar, met vooral Bijbelse voorstellingen die

ware schilderijen leken en veel geld opbrachten.

Ze nam hem mee naar ateliers van kunstenaars en andere invloedrijke figuren in de stad; kleine achterkamers vol geur, met nauwelijks ruimte voor een ezel en met slechts één raampje. Maar ook grote lichte zalen met meerdere ezels, hoge ramen, van boven tot onder behangen met werken, waarbij de meester zich liet bijstaan door assistenten. Zijn moeder werd overal hartelijk ontvangen. Op een handige manier maakte ze Antonie onderwerp van gesprek en duwde hem met zachte hand naar voren.

‘En dit is mijn zoon, Antonie. Hij kan tekenen.’ Met een hoofdknik naar hem: ‘Toe, laat maar zien.’ Dan deed hij een stap naar voren – een kleuter met een map vol landschappen, stadsgezichten en portretten in zijn knuistjes – en spreidde alles naast elkaar uit op een tafel. Soms werd er na een korte bestudering van de werken afwezig een compliment gemompeld, andere keren kreeg hij een warme hand op zijn schouder en richtte de kunstenaar in kwestie zich serieus fluisterend tot zijn moeder, ondertussen wijzend op details in de tekeningen. Van die laatste reactie kreeg hij kriebels in zijn buik.

Hij schopt een kiezel voor zich uit. Nog één hoek om en dan is hij bij zijn eindbestemming: Rubens. Antonie was twaalf toen hij hem voor het eerst ontmoette. Susanna had hem aangespoord om te gaan, terwijl zij thuisbleef. Zijn favoriete zus kon ook goed tekenen, maar voor haar lag een andere toekomst in het verschiet. Zijn toekomst moest die van haar en de anderen goedmaken. Jong als hij was voelde hij dat.

Midden in dat grote atelier met de hoge ramen had hij gestaan. Gulzig, zonder een beweging te missen, had hij de grote bedrijvigheid in zich opgenomen, met leerlingen en

assistenten die her en der bezig waren met opruimen, mengen, sorteren en schilderen. In die enorme ruimte stonden doeken in rijen opgesteld tegen de wand en waren werken met religieuze scènes van boven naar beneden tegen de muren bevestigd.

Hij zag Christus in verschillende fasen van zijn martelaarschap, het dreigende kruis, de kleuren, de bewegingen, de heftige emotie op zijn gezicht. Hij herkende de heilige Hiëronymus in de wildernis, schrok van de naakte, vlezige vrouwen en was verrukt van de vele cherubijnen. Midden in dit atelier, in deze wereld, wist hij zeker: dit was waar het naartoe moest met zijn leven. Daar, op die plek, vergat hij zichzelf en verloor hij zich in de wervelende beeltenissen om hem heen.

Terwijl hij daar stond trad een reusachtige man de zaal binnen, chic gekleed in een zwartfluwelen mantel met gouden knopen, compleet met hoge hoed en gestileerde baard. Rubens. Met een schok was Antonie weer terug in de werkelijkheid, waarin niets zeker was en hij zichzelf moest bewijzen. Zou hij streng zijn? Tot zijn opluchting had hij een zachte, opmerkelijke, bijna vaderlijke blik. De in de ruimte aanwezige leerjongens draaiden zich naar hem om, groetten hem en hervatten hun bezigheden met zo mogelijk nog meer overgave dan even daarvoor. Deze man gaf hem een stevige handdruk; zo stevig dat hij 'au' had willen roepen.

‘Dus jij bent Antonie.’

Hij knikte alleen maar. Als hij iets zou zeggen, zou Rubens' aandacht misschien verslappen en door te zwijgen kon hij in ieder geval niet tegenvallen.

‘Ik heb veel goeds over je gehoord. Het zal mij benieuwen wat ervan waar is.’ Met een weids armgebaar: ‘Hoe vind je het hier?’

De revers van Rubens' jas waren bewerkt. De knopen glommen. De witte, gesteven kraag die erboven uitstak vormde een contrast met de donkere puntbaard waar, van zo dichtbij bezien, enige weerbarstige dikke haren uit kronkelden. Verder omhoog durfde hij niet te kijken.

'Je bent geen prater, hè? Maar om te schetsen heb je geen praatjes nodig, liever niet zelfs,' mompelde Rubens. 'Christiaan! Geef deze jongen eens een stuk papier en een krijtstift.'

Een van de jongere jongens keek op naar zijn meester, keek daarna wat argwanend naar Antonie, en wenkte hem. Maar Antonie verroerde zich niet, overmand door verlegenheid en faalangst, en richtte zijn blik strak op twee noesten in de vloer die samen met de nerf een wanstaltig gezicht leken te vormen. Na een zachte por zat hij voor hij het wist aan een tafel met een kraakhelder groot wit vel voor zijn neus, een zwarte krijtstift in een metalen houder ernaast. Hij pakte hem op, draaide hem rond. Zijn keel ontspande en zonder lang na te hoeven denken wist hij wat hij ging tekenen. Het beeld stond hem helder voor ogen, hij hoefde het slechts na te tekenen. Zijn vingers deden het werk. Het geluid van het krijt over het papier was alles wat er bestond, hij hoorde of zag niets meer om zich heen. Gebulder vlak bij zijn oor deed hem bijna uitschieten.

'Zo te zien is de dienstmeid vanochtend een paar plekjes vergeten bij het stijven van mijn kraag!' En: 'Dat gezicht, die oogopslag. Alsof ik je niet aankijk maar in je kijk. Zo jong nog...' voegde hij er zacht aan toe. Bij het zien van de baard op de tekening streek hij hem bij zichzelf glad en sloeg Antonie op zijn schouder.

Antonie was beduusd van de luide stem en hij keek verontrust op. De meester ving zijn blik.

'Jongen, de spiegel liegt tegen me, maar jij vertelt de waarheid.'

Hij werd de jongste leerling van de groep. Net als alle andere pupillen van de grote Rubens begon hij met het schoonmaken van penselen, met opruimen, verdoeken en het mengen van verf: Rubens leerde hem het fijne van verfsorten, combinaties en de effecten ervan op het doek. Langzaamaan mocht hij meehelpen met de vervaardiging van schilderijen. Samen met andere assistenten nam hij steeds meer onderdelen voor zijn rekening terwijl Rubens, naast het ontwerp, altijd de in het oog springende fragmenten, zoals gezichten en handen en de laatste laag, schilderde. Antonie nam de door de Italianen beïnvloede composities van Rubens, met veel beweging, in zich op en bestudeerde zijn penseelvoering. Op zijn veertiende had hij zich verschillende stijlen eigen gemaakt en kon hij werken met verschillende penseelvoeringen: nu eens brede, virtuoze penseelstreken, dan weer fijn en gedetailleerd.

Buiten het atelier werd zijn naam steeds bekender, merkte hij, en op straat ving hij het woord 'wonderkind' op. Steeds vaker werd hij gevraagd om dingen na te schetsen en kwamen er lieden voor hem langs, met een glans in hun ogen waarvan hij begreep dat hij iets bewonderenswaardigs kon. Iets buitengewoons. Eerst verwarde het hem; hij wist niet beter dan dat de figuren en vormen uit zijn penseel vloeiden, precies zoals hij ze voor zich zag. Gaandeweg werd het hem duidelijk dat de meeste andere mensen zich in een wereld bevonden waarin alles ongeveer evenveel aandacht kreeg. In zijn wereld werd er uitsluitend geschilderd en getekend, omdat het allesoverheersend en belangrijk was. Als hij iets anders deed, zoals eten of over de markt lopen, stond ook dát in het teken van de schets, en dan bekeek hij mensen en taferelen zo aandachtig dat hij ze naderhand uit zijn hoofd op papier kon zetten.

Jarenlang werkte hij in de wetenschap dat hij boven zijn

medeleerlingen uitstak; een droog gegeven. Zo kon hij stilstaan bij een schilderij waar iemand aan werkte. Dan deed hij een stap naar voren, nam met een 'kom eens' het penseel over en schilderde details in, waardoor het werk net wat meer aan zeggingskracht won. Zwijgend, zijn gedachten alweer elders, gaf hij het penseel terug en vervolgde zijn weg. Niet dat hij geen gesprekken kon voeren. Als het nodig was deed hij het, maar conversaties en onderonsjes leidden over het algemeen alleen maar af, en op bewonderende opmerkingen van anderen reageerde hij meestal met een nauwelijks waarneembare knik. Zijn artistieke kunnen was een gegeven en alleen de mening van Rubens telde.

Op zijn negentiende werd hij meester. Hij wist dat het jong was, maar het lag in de lijn der verwachting. Het talent, hem toebedeeld, was zijn verantwoordelijkheid en hij deed ermee wat hij moest doen. Van alle kanten werd hij gefeliciteerd en Rubens en zijn vrouw Isabel organiseerden een groot maal voor alle medewerkers van het atelier om het te vieren. Trots hield Rubens, voorafgaand aan de maaltijd, een lange redevoering waarin woorden als 'briljant' en 'ongeëvenaard' niet werden geschuwd en hij Antonie een grote toekomst voorspelde. Applaus weerklonk en nadat Rubens weer was gaan zitten werd er voorzichtig naar Antonie gekeken. Zou hij...? Na een paar tellen stond hij op, trok zijn wambuis recht en overzag de lange tafel. Alle blikken waren op hem gericht. Toen pakte hij zijn glas wijn. 'Dank jullie allen voor jullie ondersteuning de afgelopen jaren en vooral jij, mijn patroon, Peter Paul Rubens, ben ik alle dank van de wereld verschuldigd,' sprak hij. Zijn stem klonk niet eens onvast. Hij hief zijn glas, prevelde 'op Rubens' en ging weer zitten. Er werd voorzichtig geklapt en degenen die dichtbij zaten gaven hem een klopje op de schouder. Hij opende het bovenste knoopje van zijn hemd.

Antonie bleef Rubens observeren in zijn werk, tot in de kleinste details, wat hem ertoe bracht om iets te doen waar hij al een tijdje over had nagedacht. Ongemerkt, in een uithoek van het atelier waar nauwelijks iemand kwam, werkte hij aan zijn eigen experiment. In het begin viel het niemand op. Er stonden en hingen zoveel half afgemaakte schilderijen in het atelier, bovendien was iedereen gewend dat Antonie regelmatig studies maakte, dingen uitprobeerde en aan meerdere schilderijen tegelijk werkte.

In die uithoek bracht hij samen wat hij in de jaren ervoor had geleerd, gecombineerd met zijn eigen minutieuze observaties. Tijdens het schilderen op die plek, aan dat werk, kroop hij in de huid van een ander, was hij Rubens. Zijn opzet was ambitieus. Hij had een groot en bekend werk van zijn meester, een altaarstuk met Maria, gekozen en schilderde het na, volledig in de stijl van zijn patroon. Na een aantal weken kreeg het werk gestalte, en het was op een middag een welbekende stem die Antonie uit zijn trance haalde.

‘Ik had niet gedacht dat je me nog zou kunnen verbazen.’

Antonie keek snel om, twijfelend of deze brutale onderneming gewaardeerd zou worden. Maar hij keek in een paar twinkelende ogen.

‘Een perfecte kopie,’ klonk het bewonderend.

‘Geen kopie. Beter dan het origineel,’ antwoordde Antonie overmoedig.

Rubens grinnikte, maar stak hem toen zijn hand toe en maakte hem hoofdassistent. De man die in staat was de stijl van Rubens na te bootsen.

Wanneer hij niet zelf schilderde, verdiepte Antonie zich in het werk van andere kunstenaars. In de collectie van Rubens bevonden zich veel schilderijen van Italiaanse

maar ook Noordelijke kunstenaars, zoals Rafaël, Correggio en Hans Holbein. Hij wilde hen evenaren, overtreffen als het even kon. Aldus oefende hij de weergave van torso's en ledematen, en experimenteerde hij met vormen, ontwerpen en patronen, schetsboek na schetsboek, net zo lang tot alle elementen op natuurlijke wijze uit hem vloeiden. Er waren dagen dat hij het gevoel had alles aan te kunnen. Goddelijke dagen. Dan leek hij zijn eigen vingers niet te kunnen bijhouden, ze wervelden over het doek. Maar het gevecht overheerste: het moest allemaal nóg beter kunnen, nog gestileerder. Er waren altijd nieuwe doelstellingen en experimenten, net zo lang tot hij iets bedacht wat zo onbereikbaar was dat hij een reden had om met betraande ogen een vuist door het doek te slaan.

En toen was er de opdracht voor de Carolus Borromeuskerk, de Jezuïetenkerk: twintig plafondschilderingen van formaat met taferelen uit de passiereeks, in een jaar te voltooien. Die dag, een halfjaar geleden, had Rubens aan Antonie gevraagd of hij tijd had om iets met hem te bespreken. Antonie herkende het onderdrukte enthousiasme van zijn meester, dat hij vertoonde wanneer er iets buitensporigs op stapel stond, en hij was zelf minstens zo opgewonden geweest toen het hem uit de doeken werd gedaan. 'Een ereproject' had Rubens het genoemd, echter eentje waar hij zelf nauwelijks tijd voor zou hebben.

'Jij en ik en iedereen hier in Antwerpen en ver daarbuiten weten wie, naast ikzelf, een project als dit aankan.' Hij had even gezwegen, geslikt. Was hij emotioneel? 'Zonder jou kan het niet doorgaan. Kan ik op je rekenen?' Rubens had hem aangekeken zoals hij vroeger gehoopt had dat zijn vader hem in de ogen zou zien: vol trots en vertrouwen. Gelijkwaardig.

Hij begreep heel goed dat hij de aangewezen figuur was om dit te doen. Rubens had het altijd druk en deze opdracht was Antonie op het lijf geschreven. Het was Rubens die hem gemaakt had tot de schilder die hij was, die hem had geholpen met zijn ontwikkeling en hem altijd streng, kritisch en met warmte bejegend had. Dit grote werk was een bekroning, niet alleen van Antonies meesterschap – zijn naam zou aan dit project worden verbonden – maar ook van hun jarenlange samenwerking. Het was het omvangrijkste project tot nu toe waar hij bij betrokken werd als hoofdassistent van net eenentwintig jaar oud. Natuurlijk zei hij ‘ja’.

Er kwamen contractafspraken tussen de opdrachtgevers en Rubens, waarin Antonie met naam en toenaam werd vastgelegd als baas van het project. Er werd besloten en genoteerd dat Rubens de twintig schilderijen in klein formaat zou schilderen, waarna Antonie ze met hulp van leerlingen en assistenten in groot formaat zou naschilderen. Aangezien het allemaal niet in het atelier van Rubens zou passen, werd er een pand bij betrokken waarin Antonie meteen ook zijn intrek zou nemen.

Zo werd het pand met zijn hoge plafonds, de Dom van Ceulen in de Lange Minderbroedersstraat, zijn onderkomen. Hoofdbewoner worden van een plechtstatige dependance als deze was iets waar hij lang naar had uitgekeken, vanuit zijn eigen bescheiden onderkomen net buiten het centrum van de stad. Deze nieuwe woning met atelier was sfeervol en ruim, met de juiste lichtinval door de ramen, en ook buiten werktijden, wanneer de assistenten naar hun eigen huizen gingen, kon hij doorgaan zo lang als hij wilde.

Nu, een halfjaar later, ligt het werk op schema. De druk is hoog, maar hij kan het aan. Hij is degene die de verant-

woordelijkheid draagt om de opdracht tot een goed einde te brengen, binnen de vastgestelde tijd. Elke week komt Rubens kijken hoe hij het er samen met de anderen van afbrengt. Antonie stelt de bezoeken op prijs en kijkt er soms zelfs naar uit, nog altijd vatbaar voor de goedkeuring op het gezicht van zijn patroon, ter bevestiging van wat hij al weet.

Vandaag is alles anders. Gaat hij naar hém toe. Om te vertellen dat hij ermee stopt.

Het pand aan de Vaartstraat met zijn imposante voorgevel, toegangspoort, barokke binnenplaats en tuinen is een paleis tussen de andere huizen. Antonie nadert de poort die, zoals hij verwacht had, openstaat. Rubens is thuis. Het geklos van Antonies laarzen weerklinkt onder de poort. Anne, de dienstmeid, doet voor hem open. Als ze al verbaasd is dat hij op zondag voor de deur staat laat ze het niet merken, maar wanneer ze hem voorgaat, ziet hij haar even twijfelen: linksaf naar de ontvangstruimte, of rechtsaf naar de vleugel waarin het atelier zich bevindt. Ze kiest voor het eerste. Dat heeft ze goed aangevoeld.

In de kleine ontvangstkamer brandt een vuur. Hij gaat ervoor staan, en starend in de vlammen wrijft hij zijn handen. Niet veel later wordt hij geroepen. Anne glimlacht verlegen naar hem als ze hem voorgaat naar de bibliotheek. Een vreemde situatie moet dit zijn voor haar, degene die

hem alleen kent als schilder in het atelier van haar baas. De bibliotheek is een groot, hoog vertrek met aan het eind een halfronde ruimte waarin een verzameling klassieke bustes op sokkels staat; langs de wanden van de grote ruimte staan rijen boeken met leren banden en in het midden bevindt zich een groot bureau met aan weerskanten stoelen. Deze ruimte heeft altijd prettig gevoeld, als hij er was om historische verhalen of voorbeelden van afbeeldingen te zoeken. Nu is het er onbehaaglijk. Voor het eerst is hij hier als gast, als iemand die iets van de grote meester wil. Of beter gezegd, niet meer wil.

Te onrustig om te gaan zitten hangt hij rond en bestudeert titels op de ruggen van boeken. Veel is geschreven in het Latijn of Grieks. Boeken van klassieke filosofen, architecten, toneelschrijvers; Bijbelteksten, apocriefe verhalen en naslagwerken, vaak voorzien van afbeeldingen. De Bijbel is hem als kind voorgelezen door zijn vader, een van de góede herinneringen aan hem, maar klassieke teksten konden hem minder boeien. Natuurlijk kent hij de populaire stukken en verhalen die voor hem als kunstenaar van belang zijn en die met enige regelmaat door vele vakgenoten worden uitgebeeld. Van Rubens heeft hij er veel over geleerd.

Een lichte schok gaat door hem heen. Hoelang staat Rubens al in de deuropening?

‘Betrap ik je toch nog op interesse voor de klassieken, mijn vriend.’

Antonie recht zijn schouders, lacht even. ‘Interesse altijd, met het hart bij de Bijbel.’

‘Ik weet het, ik weet het, ga zitten,’ antwoordt Rubens met een uitnodigend gebaar, terwijl hij aan zijn kant van het bureau gaat zitten. Antonie neemt tegenover hem plaats. ‘Anne komt zo met de thee. Ik neem tenminste aan

dat je niet vanwege een simpele vraag langskomt.’ Met zijn intelligente ogen neemt hij hem warm als altijd op. Scheemt er al wantrouwen door? Antonie schraapt zijn keel.

Hij heeft over zijn formulering nagedacht, maar in het echt loopt het natuurlijk net anders. Schuldgevoel dringt zich op, schuldgevoel ten opzichte van deze man die meer voor hem betekent dan hij zou durven uitspreken. Hij omklemt de armleuning van de stoel. Hij móét dit doen.

‘Dank u. Niet simpel, inderdaad,’ begint hij. ‘U weet dat de huidige opdracht mij na aan het hart ligt.’

De ogen van Rubens boren zich in de zijne.

‘Dat ik de leerlingen achter de vodden zit, er tot diep in de nacht zelf aan werk en er de rest van de nacht van wakker lig.’ Zijn stem klinkt schor. Rubens blijft aandachtig luisteren. Nu doorgaan. Teruggaan kan toch niet meer.

‘Want het moet meer dan goed worden, beter dan al het andere voorheen, mooier, overweldigender. Dat is wat ik nastreef, net als u, en het lukt bijna altijd. En ook nu gaat de opdracht lukken.’ Zijn hart bonst, zijn handen zweten. ‘Maar zonder mij.’

Er volgt een lange stilte, waarin de gezichtsuitdrukking van Rubens nauwelijks lijkt te veranderen. ‘Zonder jou,’ herhaalt hij langzaam.

‘Ik ga naar Engeland. Londen.’

Voor het eerst trekt Rubens zijn wenkbrauwen op.

‘Zo. Vanwaar deze omslag?’

‘Ik heb een aanbod gekregen. Van Lord Arundel, Thomas Howard, om een portret van hem te schilderen. En ik heb een betrekking aan het hof gekregen, ook via hem.’

‘Zo. Dat klinkt als een aanstelling die je toekomt. Alleen, hoe had je gedacht dat wij de passiereeks nu afkregen?’

‘Het spijt me,’ zegt Antonie oprecht. Hij heeft een hekel